

مهارت ساختن و نواختن عود

عود یا عود سازی هنری اصیل و باستانی است که قدمتی به اندازه تمدن سومر دارد و در خاورمیانه بخصوص ایران علاقه‌مندان زیادی دارد. امروزه این ساز علاوه بر سرزمین‌های شرقی در میان سایر اقوام غربی و کشورهای شرق آفریقایی طرفداران خاص خود را دارد. «مهارت ساختن و نواختن عود» به طور مشترک به نام ایران و سوریه در یونسکو ثبت شد. با ما همراه شوید تا با هنر شگفت‌انگیز عود نوازی آشنا شویم.

عود چیست؟

عود یک ساز زهی زخمه‌ای با بیش از ۱۵۰۰ سال قدمت است. این ساز مانند بسیاری دیگر از سازهای زخمه‌ای روی پای نوازنده قرار می‌گیرد و نوازنده با یک دست انگشت‌گذاری روی وترها و با دست دیگر به نواختن مضراب می‌پردازد. عود بم‌ترین ساز در میان سازهای زهی است. صدای آن بم، نرم و جذاب و قوی می‌باشد.

تاریخچه عود

ساز عود قدمتی چندین هزارساله دارد و محل تولد آن به شهر سومر (واقع در عراق امروزی) بازمی‌گردد. نام اولیه‌ی این ساز عود (بربط) بوده که هنگام ورود به کشورهای عربی، با یک تغییر جزئی در ظاهر ساز، نام آن نیز به عود تغییر پیدا کرد.

در مورد ابداع این ساز نظریه‌های متفاوتی وجود دارد. برخی معتقدند این ساز برای اولین بار به دست ابونصر فارابی ساخته شده و برخی دیگر نیز بر این باورند که ابداع این ساز به زمان خسرو پرویز و به دستان باربد که یکی از نوازندگان مشهور آن زمان بود، بازمی‌گردد. این ساز رفته‌رفته و باگذشت زمان توسط موسیقی‌دانی به نام "ابوالحسن زریاب" به اسپانیا رفت و در آنجا نیز با برخی تغییرات جزئی در ساختار آن، با نام "لوت" ماندگار شد.

ساز عود در دوره ساسانیان بیش از هر دوره دیگر رواج داشته است. با ظهور دین اسلام این ساز در بین کشورهای عربی رواج پیدا کرد و جایگزین ساز «مزهر» گردید. این ساز با نام‌های مختلف شناخته می‌شود، از آنجاکه ساز عود از چوب پوشیده شده در زبان عربی به عود مشهور شده است. همچنین شکل ظاهری ساز به صورت مرغابی است که سینه جلو داده و گردن کوتاهی دارد و با توجه به این ویژگی ساز را عود می‌نامند. گروهی نیز معتقدند نام این ساز از باربد نوازنده دربار خسرو پرویز گرفته شده است. در اروپا این ساز لوت نامیده می‌شود.

چه زیبا گفت مولانا

ای لولی عود زن تو مست‌تری یا من

ای پیش‌چو تو مستی افسون من افسانه

ساختار عود

این ساز برخلاف اکثر سازهای مضرابی مثل تار و سه‌تار، روی دسته‌ی خود پرده‌بندی ایجاد نشده و اصطلاحاً ”دستان“ ندارد. برای پیدا کردن نت‌ها روی دسته‌ی ساز و گرفتن آن، نیاز است که نوازنده محدوده‌ی کلی هر نُت را بشناسد و به کمک گوش خود، محل دقیق هر نُت روی دسته را شناسایی کند.

اجزای عود

کاسه طنینی و صفحه‌ی رو

دارای شکل گلابی است که از تکه‌های چوب به هم پیوسته درست شده است. شکم ساز بزرگ است به قسمی که بخش زیادی از طول سیم‌ها در ناحیه شکم قرار گرفته است. صفحه رویی آن از چوب است که به دلیل صدای بهتر بی‌شتر از چوب درخت کاج ساخته می‌شود. دایره‌های مشبک قرار گرفته بر روی صفحه که از جنس استخوان است باعث تولید صدای بهتر می‌شود.

پل

پل‌های افقی که به صفحه متصل هستند مانع از تغییر شکل صفحه هستند. این پل‌ها در پنج نقطه از صفحه به سمت داخل کاسه قرار دارند.

خرک

عود دارای خرک چوبی است که در انتهای کاسه قرار می‌گیرد و در واقع سیم‌گیر است. معمولاً بین خرک و صفحه مقداری فاصله است.

دسته

عود دارای دسته کوتاه از جنس چوب است که در گذشته دستان بر روی آن قرار داشت. امروزه دسته فاقد دستان است و قطر آن حدود ده سانتی متر است.

سرپنجه

محفظه‌ای جعبه‌مانند و توخالی که در ابتدای دسته قرار دارد و محل قرار گرفتن گوشی‌ها است. به طوری که در هر طرف آن پنج گوشی قرار دارد.

شیطانک

بین دسته و سرپنجه با ارتفاع یک میلی‌متر قرار دارد. شیطانک در واقع چوب باریک و کم‌ارتفاع است که وترها از درون شیارهای آن می‌گذرند.

وتر

عود ۱۰ وتر دارد که جفت‌جفت با هم کوک می‌شوند و جنس وترها از ابریشم، سیم نایلونی یا روده گوسفند است که دارای ضخامت‌های متفاوت می‌باشد. در بعضی از عودها بم‌ترین وتر را تکی می‌بندند و بیشتر برای صدای واخوان در نظر گرفته می‌شود.

مضراب

در گذشته مضراب عود پر پرندگان بود؛ اما امروزه جنس آن از پلاستیک است که توسط دست راست نواخته می‌شود.

قالب‌های ساخت عود

عموماً در ایران دو سبک و قالب ساخت عود بسیار رایج است: قالب قنبری و قالب نریمانی. تنها تفاوتی که بین این دو قالب وجود دارد، این است که اندازه‌ی سازهای قالب قنبری مقداری کوچک‌تر از سازهای قالب نریمانی می‌باشد.

نحوه نواختن عود

عود دارای پنج جفت سیم است که از سمت راست به چپ صدای دو، سل، ر، لا، سل دارد. از آنجاکه ساز عود فاقد دستان است اجرای تمام فواصل موسیقی از جمله پرده، نیم‌پرده و ربع پرده روی دسته ساز امکان‌پذیر است. نواختن ساز عود به این صورت است که نوازنده روی صندلی و یا به صورت چهارزانو روی زمین نشسته، بدنه‌ی ساز را روی ران پای راست (اگر چپ‌دست هستید، روی ران پای چپ) خود گذاشته و با ضربه‌زدن به سیم‌ها با کمک مضراب، صدای ساز منتشر می‌شود. ساز باید به‌گونه‌ای روی پا قرار بگیرد که ران پا دقیقاً در امتداد شبکه‌های بالایی ساز باشد.

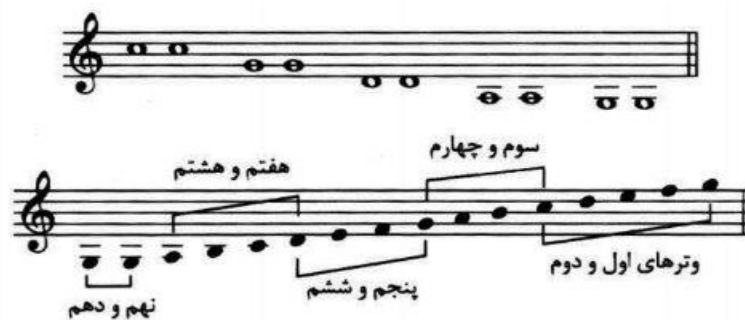
هم‌زمان با ضربه‌زدن به سیم‌ها توسط مضراب، دست مخالف نوازنده نیز مشغول گرفتن دسته‌ی ساز است که با گرفتن نواحی مشخصی از دسته و ضربه‌زدن به سیم‌ها، صدای یک نت مخصوص منتشر می‌شود. نکته‌ای که باید هنگام نواختن به آن توجه داشته باشید این است که بدن و استایل نوازنده هنگام نواختن، نباید از حالت طبیعی و روزمره‌ی خود خارج شود و شکل نامنظمی به خود بگیرد. هنگام نوازندگی، ساز را طوری در نظر بگیرید که انگار یکی از اعضای بدن شما است.

نت‌نویسی عود

نت‌نویسی ساز بر طبق کلید سل است؛ اما برای راحتی در خواندن نت و نوشتن آن یک اکتاو بالاتر در کلید فا نوشته می‌شود.

وسعت صوتی این ساز حدود دو اکتاو است که به دلیل کوتاهی دسته ساز یک اکتاو و نیم از منطقه صوتی وسط، صدادهی بهتری دارد. این ساز می‌تواند نقش تک‌نواز و هم‌نواز هر دو را به‌خوبی ایفا کند.

نحوه نگهداری از عود

- بسیاری از سازهای ایرانی و غربی به رطوبت حساس هستند و ساز عود نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد. در نتیجه سازتان را تا حد امکان از رطوبت دورنگه دارید.
- با کف دست خود به صفحه‌ی رویی ساز فشار وارد نکنید؛ زیرا باعث ضربه خوردن و آسیب دیدن شبکه‌های ساز می‌شود.
- بهتر است پس از تمرین و نواختن، سازتان را درون هارد کیس خود قرار دهید.
- پیشنهاد می‌شود داخل هارد کیس ساز خود، پدهای رطوبت‌گیر قرار دهید.
- از بدنه‌ی ساز نیز مراقبت کنید دچار خط‌وخش، شکستگی و ترک خوردگی نشود.

برندهای معروف ساز عود در ایران
از جمله برندهای محبوب این ساز، برند ” زریاب ” و برند ” دادویی ” هستند.

عودسازان ایران

عودسازانی مانند شجاع الدین اشعری قشمی، برادران محمدی، محمد اژدری، عرفاتی، عابدینی، مازیار ملکشاهی و نریمان آبنوسی در ساخت عود تبحر دارند و باعث رواج بیشتر این ساز اصالتاً ایرانی شده‌اند.

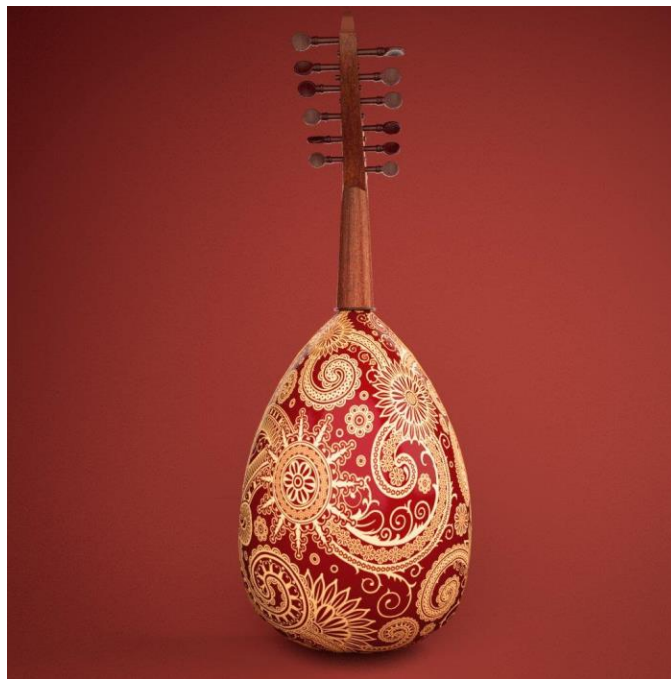
نوازندگان مشهور ساز عود

- عبدالوهاب شهیدی
- ارسلان کامکار
- حسن بهروزی نیا
- یوسف کاموسی
- نگار بوبان

کارگاه‌های ساخت عود

عود، صنایع دستی است، میراث ۲ هزار ساله ایرانیان می باشد. همین‌طور در ارتباط با گردشگری امروز در استان هرمزگان و منطقه آزاد قشم، جزایر هرمز، هنگام و لارک کارگاه‌های مختلف ساخت عود برپا شده است.

تفاوت ساز عود با بریط

در برخی منابع ساز عود و بریط را یکی دانسته اند ولی در واقع دو ساز متفاوت هستند و به نوعی بریط پدر ساز عود است. سازی است که کاسه‌اش کوچک‌تر از عود است و دسته‌اش بلندتر از عود است. این ساز را با عنوان بریط دوره ساسانی می‌شناسیم.

سخن پایانی

ساخت آلات موسیقی از جمله رشته های صنایع دستی است که همواره موجب خلق ظریف ترین و بدیع ترین آثار دست ساز گردیده و درعین حال به استمرار و شکوفایی هنرهای سنتی کمک شایانی کرده است. عود یا بربط به عنوان یکی از آلات موسیقی زهی که با مضراب نواخته می شود از دیرباز در ارتباط تنگاتنگ با شعر و ترانه سرایی بوده و به علت نوای شیرینی که دارد پیوسته در اشعار بزرگ ایرانی از آن یاد شده است.

در تنظیم این مقاله از منابع زیر استفاده شده است:

[/https://fa.irunesco.org](https://fa.irunesco.org)

[/https://www.hamshahrionline.ir](https://www.hamshahrionline.ir)

[/https://mehrvarzanmusic.ir](https://mehrvarzanmusic.ir)

[/https://navanote.ir](https://navanote.ir)

[/https://www.khabaronline.ir](https://www.khabaronline.ir)

تهیه و تنظیم: آيسان پژوهان فر